

մէջ Աստուծոյ արքայութիւնը յայտնուում է իբրեւ մի կենսական զօրութիւն, որի սկիզբը թագուն է և աննշան, բայց որ շատ ընդարձակ՝ անսահման չափով աճել կարող է և իւր մէջ առնել այն բոլոր տարրերը, որոնք Շիրա ազդեցութեան ներքոյ ընկնում են։ — Այսպէս ուրեմն, քրիստոս սովորեցնում է Աստուծոյ արքայութեան վերայ իբրեւ մի դիւթական երեւոյթի վերայ չնայել, որ պէտք է յանկարծակի մի անգամից, իւր բոլոր նշաններով ու զօրութեամբ տեղի ունենայ՝ այլ իբրեւ մի բարոյական ոյժի վերայ, որ իւր զարգացման, իւր կատարեալ արտայայտութեան համար ժամանակ է պահանջում։ Ինչպէս որ մանանեխի հատիկը պարունակում է արդէն ամբողջ բոյսը սաղմնական վիճակի մէջ, այսպէս էլ իւրաքանչիւր քրիստոնեայ, որ մանանեխի հատի չափ հաւատ ունի՝ Աստուծոյ արքայութեան բոլոր տարրերը կրում է արդէն իւր սրտում և մանակից է ուրեմն այժմեանից այն բարիքներին, որ նորանից սպասուում է, բայց կատարեալ կերպով արքայութեան մէջ լինել կարող է նա միայն այն ժամանակ, երբ այլ ևս մարմնական ցանկութիւններ և հոգսեր ոյժ չունին նորա վերայ, այլ աստուածային սիրով բեղմնաւորուած հոգին է նորա ամբողջ էութիւնը կազմում։

Կ. Վ.

ԹՈՒՂԹ ԿՈՒՆՏԱՆԱՅ ԶԱՅՅ ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍԻ

Ի ՊԱՐՍՍ.

Երբհամ՝ Ա-ի յաջորդ կոմիտաս կաթողիկոսը, որ Սեբեդոսի ընծայած հաշուով* 611 կամ 612 թ.-ին կաթ. ամթոռ քարձրացած պէտք է լինի՝ մեր եկ. զրականութեան մէջ յայտնի է անել իւր Անճիք նուիրեալք, գեղեցիկ շարականով, եւ մեր եկ. պատմութեան մէջ ս. Հովհիսիմէի հրաշակերտ տաճարի կառուցմամբ։ Թէեւ Հայր Զարեանաւան

* Երբհամ՝ կաթողիկոսին նա Խաթույ Բ.-ի թագաւորութեան ԻԱ. տարին վախճանուած է ցոյց տալիս։

յիշում է (Հայկական հին դպրութիւն. Բ. տպ. եր. 405), թէ Ռուպելեան եւ Կաղանկատուացին ուրիշ այլեայլ ճառեր եւ գրութիւններ կընծային կոմիտասայ, եւ թէ Այս թղթերէն մէկ քանին Կաղանկատուացոյն գրոցը մէջ կը տեսնուին.՝ բայց մենք Ռուպելեանի պատմութեան մէջ յիշատակած ենք գտնում այն միայն, որ կոմիտաս իւր եղբորորդի Թէոդորոսին աշակերտելու է ուղարկել Մինեաց Մաթուաղայ եպիսկոպոսի մօտ եւ որ նորա մահից յետոյ քրիստաւոր կաթողիկոսն է յաջորդել. իսկ Կաղանկատուացու պատմութեան մէջ նորա անունն անգամ չկայ։* Դորա փոխարէն Սեբեդոս է, որ ամենից հին տեղեկութիւններն է տալիս կոմիտասի կաթողիկոսութեան մասին եւ որ պահել է նորա միակ տպագրութեամբ լոյս տեսած թուղթը՝ պատասխան երոտաղէմի Մողեստոս երեցի մի գրութեան։

Արարատի ներկայ համարին կից լոյս է տեսնում մի ուրիշ դասանաքանական թուղթ, որ կոմիտաս կաթողիկոսի անունն է կրում՝ իւրեւ հեղինակի եւ որ արտատպուած է կորեկին հ. 58 եւ 100 ծեռագիրներից։ Այս թղթի դասանաքանական արժէքը մեծ չէ, պատմական տեղեկութիւններ էլ նա չէ պարունակում։ Բայց այն հանգամանքը, որ Հայոց կաթողիկոսը ներկայանում է այստեղ յարաբերութեան մէջ Պարսկաստանի քրիստոնեաների հետ եւ հաստատում է մի ինչ որ միաբանութիւն, որի մէջ անխառն չէ Պարսից

* Յիշենք ի դէպ, որ այդտեղ գտնուում է Արարատի նախորդ համարում հրատարակուած Վրթանէսի թղթի մի համառոտ օրինակը, տարբեր վերնագրով, Ինչպէս նորա վերնագիրն արդէն՝ Փարիզի տպագրութեան մէջ (եր. 412), ցոյց է տալիս (Պատասխանի թղթոյն Միսիթարայ՝ Ամարասայ եպիսկոպոսի ի Հայոց, որ հայ հոյս կանչւ էր ուրեք բերեալ ի գրեանսն), այդ համառոտ օրինակը, որ մեր հրատարակածի նախաբանն ու վերջաբանը միայն ունի, թէեւ մեծ մասամբ աւելի ուղիղ ընթերցումներով նախնական համարուել չի կարող, այլ հաւանականաբար ինքը Պաղեսկատուացին հասել է նրա միջից ամբողջ դասանաքանական մասը՝ իւր պաշտպանած Ազուանից եկեղեցու համար անպատուաբեր գտնելով այն, որով սակայն այդ թուղթը անբովանդակ ու աննպատակ է դարձել և իւր իսկական նշանակութիւնը ստանում է միայն մեր հրատարակութեամբ։

արքունիքը՝ առանձին պատմական նշանակութիւն է տալիս նորան։ Պատմութիւնից յայտնի է, որ պարսիկ միապետները Շ. դարից սկսած, ինչպէս նաեւ նոցա յաջորդող խալիֆաներն՝ առ հասարակ աւելի քարեհամէին դէպի իրենց իշխանութեան ներքոյ գտնուող նեստորականները, քան այդպէս կոչուած միաբնականները. ըսցաւ թիւն է յոսրով Բ. Պարուէզ կամ Ապրուէզ թագաւորը, որ ինչպէս երեւում է Շիրին թագուհու եւ Սմբատ Բագրատունու ազդեցութեան ներքոյ՝ վերջիններիս կողմն անցաւ եւ ժամանակաւոր կերպով նոցա ասպարէզ տրւաւ։ Ներսէս Գ. Շիրոզի օրով Յունաց Կոստանդին թագաւորին գրած թղթի մէջ, որ ամբողջապէս աւանդել է մեզ Սեբէոս, հայերը պատմում են, թէ ինչպէս յոսրով Բ. մի ժողով է գումարել իւր արքունիքում քրիստոնեայ երկու մեծ կուսակցութիւնների մէջ եղած վէճը քննելու համար՝ Սմբատ Բագրատունու նախագահութեամբ եւ քաղմութիւն հոգեւորականների ներկայութեամբ, ի թիւս որոց էին նաեւ Նրուսադէմի Զաքարիա գերի պատրիարքը եւ Կոմիտաս Մամիկոնէից ու Մատթէոս Ամատունեաց հայ եպիսկոպոսները։ Թէ այս ժողովի պատմութիւնը, ուր դառն ի նպաստ չայոց է վճռուել եւ նեստորականութիւն ու քաղկեդոնականութիւն հերքուել են՝ առասպել չէ, դորա մի նոր հաստատութիւնը ներկայացնում է Կոմիտաս կաթողիկոսի ներկայ թուղթը։ Նորա վաւերականութիւնը կասկածի ենթարկող ոչ մի պարագայ մենք չենք գտնում. ամեն ինչ այստեղ համաձայն է ժամանակի ընթացքին։ Այս թղթի հետ մէկտեղ լոյս տեսնող յիշատակարանն էլ ցոյց է տալիս, որ Կոմիտասի կաթողիկոսութեան օրով մի մեծ շարժում է տեղի ունեցել՝ օր աւուր զօրացող քաղկեդոնականութեան եւ Պարսկաստանում տիրապետող նեստորականութեան դէմ՝ եղած թուր քրիստոնեայ տարրերը իրար հետ կապելով մի հաստարագոր եկեղեցական կազմակերպութիւն յառաջ քերելու համար, եւ ահա չայոց, ինչպէս երեւում է դեռ նոր նոյն իսկ Պարսից արքունիքում, իշխանութիւն ստացած կաթողիկոսը միաբնութիւն է հաս-

տատում մի շարք եպիսկոպոսների հետ (որոնց անուններն իսկ հետաքրքիր պատմական յիշատակութիւն են ներկայացնում)՝ այն հիման վերայ, որ երկու կողմերն եւս ընդունեն միայն առաջին երեք տիեզերական ժողովների դասնութիւնը եւ ի թիւս այլ հերժուածների մերժեն նաեւ մի կողմից նեստորական եւ քաղկեդոնական ուսմունքներն, միա կողմից Նստիքէսի մոլորութիւնն ու Սեւերոսի (միաբնակութեան ներկայացուցիչ ինչպէս եւ յառաջինը) վարդապետութիւնը։ Թէ որչափ դեր է կատարել այս ձեռնարկութեան մէջ Սմբատ Ժողովանը կամ ինքը Կոմիտաս կաթողիկոսը, եւ թէ ինչ հետեւանքներու ինչ գործնական արդիւնք է ունեցել նոցա հաստատած միաբնութիւնը՝ մնում է մեզ դժբաղդաբար անցայտ։ Կ. Վ.

Ն Ի Ի Թ Ե Բ

ՀԱՅՈՑ ԵՎԵԼԵՑԱԿԱՆ ՊԵՏԱՌԹԵԱՆ

Հ Ա Մ Ա Ր.

ՍԵՄԵՕՆ ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍԻ ԿԵՆՍԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ.

Փառք տնրաժանելի համազոյ և միասնական սուրբ Երրորդութեան՝ Հօր և Որդւոյ և Հօգւոյն օրբոյ, այժմ և միշտ և յաւիտեանս յաւիտենից. Ամէն։ Որոյ ամենարոււսական ողորմութեամբն և անձառ շնորհիւն յանկ իւրեալ աւարտեցաւ տառս սրբարար և կատարեալագործիչ, յորում են ձեռնադրութիւնք կաթողիկոսի և եպիսկոպոսի և օրհ-

* Ներկայիս ահա, իրեւ կարեւոր նիւթ հայոց եկեղեցական պատմութեան համար, հրատարակում ենք Մայր Աթոռիս Մատենադարանում գտնուած № 495 շատ նշանաւոր ձեռագիր Մաշտոցի յիշատակարանը նոյնութեամբ, որն իւր մէջ բովանդակում է երջանկալիշատակ Սիմէոն կաթողիկոսի կենսագրութիւնը և սորա յաջորդ Տ. Ղուկաս կաթողիկոսի գահ բարձրանալը։ Այս Մաշտոցը բովանդակում է իւր մէջ միւսօն օրհնութեան, կաթողիկոս և եպիսկոպոս ձեռնադրելու մանրամասն կանոնները. այս գեղեցիկ ձեռագիրն առանձին ուղարկութեան արժանի է, մանաւանդ իւր ծաղկանկարների պատճառով, սորա մասին ամսագրիս յաջորդ համարում կը խօսենք։

Ղ. Ս.